

Lilijana Korobka i Radmila Gikić Petrović

CENZURA I POSLE NJE

© Petrina Htcks

Lilijana Korobka (1975) je moldavska i rumunska spisateljica i istraživačica komunističke cenzure u Rumuniji. Objavila je nekoliko nagrađivanih knjiga teorije i proze. Za prozni prvenac *Negrissimo* (2022, prevod Marija Nenadić Žurka) dobila je nagradu „Prometej”, a pre toga se oglasila romanom *Kinderland* (2021, prevod Ileana Ursu Nenadić i Marija Nenadić Žurka) koji je takođe preveden na srpski. Prethodili su romani *Godina u raju* (2005), *Carstvo starih devojaka* (2015), kao i monolog *Centar za početnike* (2014, u Austriji). Dobitnica je domaćih i međunarodnih nagrada: za prozu Radija „Rumunija kultural” i Kristalne nagrade na Međunarodnom festivalu u Vilenci (Slovenija). Njene knjige prevedene su na italijanski, nemački, slovenački i srpski.

Živi i radi u Bukureštu.

R. G. P.: *Bilo bi zanimljivo da za čitaoce u Srbiji kažete nešto o svom detinjstvu, odrastanju i školovanju.*

L. K.: Detinjstvo sam provela u selu u centralnoj Moldaviji (sovjetskoj), tokom poslednjih godina komunističkog režima, u porodici učitelja, daleko od ideologija i politike. Otac, Vasile Aleksandrovič Korobka, prema dokumentima, rođen je 1. maja, na Međunarodni praznik rada. Smatrao je godinama da je posredi greška, da se rodio u januaru, pre ili posle Svetog Vasilija. Ako je njegov brat Đorđe rođen u leto, a brat Mihaj u jesen, kada su praznici ovih svetaca (ostalih petoro braće i sestara nisam navela), Vasile je morao biti rođen zimi. Pretražio je sve arhive, ali bez uspeha. Njegova majka, a moja baka, Ekaterina, imala je osmoro lepe i zdrave dece i, po zanimljivom običaju, pretvarala se da je rodila još dvoje dece koje je kroz prozor prodavala bolesnim majkama kojima su i ranije deca umirala. One bi donosile decu mojoj baki, koja bi ih ljuljala na prozoru, u kući, a žena izvana bi je pitala: „Tetka Kati, imaš li neko zdravo dete na prodaju?”... Otac je levoruk i ja ličim na njega, čak i ekser zakucavam levom rukom, kao i on. Ali u školi sva deca su morala da pišu desnom rukom, te sam i ja pisala kao i svi drugi. Mama je rođena u nekada imućnoj porodici, zatim je studirala fiziku i imala je divnu laboratoriju sa svakakvim čudesnim uređajima. Ušunjala bih se u laboratoriju i tamo sam sve redom proučavala. Moja majka, Nadežda Vasiljevna Korobka, takođe mi je bila i razredni starešina u školi. Njoj dugujem svoju karijeru pisca, iako je ona maštala da ima dete doktora, ali ja sam u školi pisala neke sastave (verovatno uspešno), koje je profesorica

rumunskog jezika sa oduševljenjem čitala u zbornici drugim profesorima, te se proširio glas da imam talenta za pisanje. Učestvovala sam na svim regionalnim takmičenjima iz književnosti, gde sam bez izuzetka osvajala prvo mesto, i stizala do državnog takmičenja gde sam dobijala diplomu. Diplomirala sam na Filološkom fakultetu, odsek rumunski-latinski, 1997. godine (s prosekom 9,52) i u Bukurešt sam došla na doktorske studije. Tu sam ostala, u Institutu „D. Kalinesku” pri Akademiji Rumunije i, pored želje da pišem romane, formirala sam se i kao naučni istraživač.

R. G. P.: *Od romana Negrismo, i nagrade koju ste dobili za knjigu, o Vama se piše kao o „piscu koji je tokom čitavog svog života pisao samo na crno”. Da li se slažete sa tom konstatacijom, i šta sve podrazumeva taj termin kada je reč o Vašoj prozi?*

L. K.: Neposredno posle pada komunizma ljudi (iz Moldavije) počeli su da emigriraju, da beže iz zemlje. Ali Moldavce niko nije dočekivao sa kolačima, migracija je bila ilegalna, rad u inostranstvu je bio na crno, bez odgovarajućih dokumenata. Vlasti zemalja koje su ih primale sve su to znale, ali su zatvarale oči. U romanu *Negrismo* mislim na onaj tip pisca koji radi na crno, nezvanično, pisac koji piše za novac, a njegove knjige potpisuju drugi. Pisanje na crno se praktikuje vekovima, verovatno, a moja knjiga je ispovest jednog takvog pisca koji je prihvatio, za njega bolan, kompromis i pokušava da se pobuni, sanja da napiše knjige koje će i potpisati. Postoji i ljubavna priča u ovoj knjizi. Uopšte, pisanje je nešto što postoji u vama i ne da vam da živite, to je nešto intenzivno, nešto što želite da podelite sa drugima, to

je stav koji izražavate. Svaka knjiga koju sam napisala ima svoju priču.

R. G. P.: *Da li to znači da ste stalno u pobuni, da želite da promenite stanje u kojem se društvo nalazi?*

L. K.: Za određena raspoloženja i likove potrebna mi je smirenost, a ne bunt. Moraš sanjariti i biti romantičan da bi imao želju da promeniš svet, a istovremeno i realan i lucidan da bi dovršio ono što je u tvojoj moći. Obično uvek želim da promenim svet, uvek nalazim nešto nepravedno, nekog zaboravljenog ili povređenog, ali da bih to zaista razumela, pokušavam da vidim/prihvatim stvari takve kakve jesu. Verujem u svoju misiju pisca, odnosno u svoje pisanje, verujem da najbolje što mogu da uradim jeste da pišem. Osećam potrebu da idem protiv struje, da se otrgnem od gomile, od grupa, a verujem da su pisci uglavnom takvi. Piše se u samoći, daleko od sveta i njegovog meteža.

R. G. P.: *Bili ste stipendista za umetnike u Nemačkoj, Austriji, Francuskoj i Poljskoj.*

L. K.: Dobila sam prvu stipendiju Akademije *Schloss Solitude*, 2009/2010. godine. Mirča Kartaresku bio je te godine predsednik žirija, pročitao je roman *Godinu dana u raju* i odabrao me je za stipendiju sa najdužim trajanjem, od godinu dana. Tamo sam učestvovala u mnogim književnim projektima i ne samo to, važno je bilo i to što je roman *Godinu dana u raju* preveden na nemački jezik. Prevodilac je bio Ernest Vihner (Ernest Wichner), direktor *Literaturhaus*-a u Berlinu. Prilikom našeg prvog sastanka poklonila sam mu primerak *Rumunske golgote. Svedočanstvo Bukovinaca deportovanih u Sibir*, knjigu koja

se upravo tad pojavila. Mislim da je ta knjiga bila odlučujuća u slučaju stipendije „Spurensuche / U potrazi tragova – Studija nasleđa totalitarizma u Jugoistočnoj Evropi”, koju nudi Fondacija „Robert Boš”, u saradnji sa berlinskim *Literaturhaus*-om i Hertom Miler. Roman je na nemačkom pročitao Kristijan Tansojzer (Christian Thansäuser), izdavač iz Austrije, koji me je pozvao 2013. godine u Otenšajm, na mesec dana, isto putem stipendije (nakon što sam godinu dana ranije provela mesec dana u IHAG – Internationales Haus der Autorinnen und Autoren Graz, takođe u Austriji, gde sam napisala deo romana *Kinderland*). U Otenšajmu sam napisala poetski monolog, *Cenzura za početnike*, koji je imao premijeru na Međunarodnom književnom festivalu u Lojkerbadu, Švajcarska, 2014. godine.

Nisam stalno pisala tokom ovih stipendija, ali one uglavnom imaju blagotvoran uticaj na pisca. Kada sam se tokom romantične šetnje kroz šumu u okolini Akademije *Schloss Solitude* u Štutgartu (2010. godine) našla licem u lice sa ogromnom divljom svinjom, nisam ni sanjala da će ta scena ući u roman *Kinderland*. U Gracu 2012. godine sam se našla sama na vrhu brda Šlosberg, u zamku Cerini, gde su bili smešteni stipendisti, Asli Erdogan još nije bila stigla (dobila je stipendiju “Write in Exile”), a Barbara Marković, spisateljica grada Graca, upravo je otišla za Beč, kod muža. Na početku stipendije upoznala sam se s nekom bitnom osobom kojoj sam dala svoju knjigu u prevodu na nemački jezik (*Godinu dana u raju*), a dobila sam CD s religioznom muzikom. Budući da sam bila sama u krugu od nekoliko kvadratnih kilometara i bila sigurna da nikome neću smetati, slušala sam muzi-

ku najglasnije moguće. Ni pre ni posle toga nisam mogla da ponovim to iskustvo. Invazija stranih pisaca nije uvek dobro viđena od strane lokalnih stvaralaca, koji se tad osećaju zapostavljeno. I to je razumljivo. U Akademiji *Schloss Solitude* uvek je bilo oko pedeset stipendista i nekoliko članova porodice, koji su uglavnom bili umetnici. Mnogo smo komunicirali, govorili smo po četiri jezika dnevno; učestvovali smo u najluđim projektima – mladi bugarski reditelj nas je zamolio da plešemo na stolicama za njegov projekat, na početku je želeo da podvrgne smeđu sedentarni način života naših savremenika, a na kraju je ispalo nešto drugo. Ja sam plesala. Sprijateljila sam se sa mladom Kineskinjom, genijalkom, koja je svirala na nekoj vrsti kineske violine i koja me je ubedila da mi bude pratnja prilikom mojih čitanja. U Krejzauu, u Poljskoj, kuća u kojoj smo boravili bila je okružena šumom i poljima kukuruza i suncokreta. Kuća je imala i cvetnu baštu, gde sam otkrila ruže od kojih se može praviti slatko, i čim bi jedna procvetala, brzo bih je ubrala. Bio je tu zatim i ozbiljan grm kupine o kom sam savsesno brinula da ne ostane slučajno nepojeden i da se strese. U Otenšajmu sam sedela na obali Dunava i brojala brodove koji prolaze, čak sam ih i zapisala, za neki budući roman, pratila sam kako ljudi prelaze s jedne obale na drugu preko *Drahtseilbrücke*-a, vrsta nekakvog plutajućeg mosta, a meni je zvučalo kao „đavolji most”. Šetala bih se uz Dunav uskim putem namenjenim pešacima i biciklistima koji se zvao „Quo vadis?”.

Stipendija u Parizu za mene je značila stalne posete muzejima: muzeji i opet muzeji i biblioteke. Kada sam prvi put posećivala Beč, toplo mi je preporučeno da odem

i vidim lipicanere kako plešu, jer je to nešto neverovatno. Kupila sam kartu, ali nisu bili konji, jer su ih odveli na odmor u Alpe, već ždrebac u pratnji svojih majki. A karta skupa! Predstave se održavaju u baroknoj palati Hofburg, veoma lepo, ali me je ždrebac razočarala. Stigla sam ranije, i pre početka predstave s konjima ušla sam u crkvu koja se nalazila preko puta, a tamo je neko svirao na orguljama. Bilo je malo posetilaca, ulazili su i izlazili, a ja sam sedela i slušala. Kada bi muzika stala, videla bih muzičara kako gleda odgore, ima li ljudi? I opet bi svirao, svirao je dok nisam otišla i imala sam utisak da je svirao samo za mene.

R. G. P.: *Knjiga Kinderland bila je bestseler izdavačke kuće „Kartea romaneaska” na sajmu knjiga Bukfest 2013. godine. Da li Vas nagrade ohrabruju i podstiču?*

L. K.: *Kinderland* je bila moja najnagrađivanija (i nominalizovana) i dosta prevedena knjiga, iako je ne smatram nužno najboljom koju sam napisala. Ako govorimo o nagradama, saznala sam da su u međuratnom periodu postojale nagrade koje su bile toliko velike da su dozvoljavale piscima da sede kod kuće nekoliko godina i pišu druge knjige od novca koji su dobijali. Nagrada za debi roman *Negrissimo* Udruženja književnika Republike Moldavije bila je u vrednosti od dvanaest evra, a karta za voz Bukurešt–Kišinjev oko trideset evra (mislim da je ipak reč o dolarima, tad, 2004. godine). Računala sam, uz svu čast uručivanja nagrade, da sam na gubitku (već sam bila zaposlena i morala bih uzeti slobodne dane), te nisam otišla da je preuzmem. Ostale nagrade koje sam dobila ja ili drugi pisci, u skorije vreme,

kreću se od nekoliko stotina pa do hiljadu evra, dakle s materijalne tačke gledišta ne predstavljaju ozbiljnu finansijsku motivaciju. Svakako, osećaš se počastvovano, imaš određenu vidljivost, možda ti poneko pozavidi, ali to je to. Uljudno prihvatam sve čestitke, ali ne pišem za nagrade, a mislim da to ne čini nijedan pisac. Bavim se toliko teškim, nemogućim temama, da sam, kada je knjiga gotova, najsrećnija osoba na svetu. Gotova knjiga je moja nagrada.

R. G. P.: *O toj temi pisale su i naše autorke, na primer knjiga Kozje uši, po kojoj je snimljen i film. Govorili ste o toj temi u Beogradu, pa bi bilo interesantno da nam kažete nešto o nastanku ove knjige?*

L. K.: Bila sam kod kuće i radila sam na studiji o cenzuri, kada je kod nas došao majstor sa svojim detetom. Čudno dete od oko tri godine koje je samo zurilo u oca i nije htelo da komunicira ni da se igra. Nakon što su otišli, majka mi je rekla da je on dete rođeno u inostranstvu i da je ostavljen na čuvanje starijoj braći. Roditelji su dolazili jednom godišnje, a otac je radio i po našem selu, zaradio bi neki dinar, imao je običaj da popije i da zaboravi dete kod stranaca. Dete je bilo uplašeno da će ga otac zaboraviti kod nas i zato ga nije ispuštao iz vida. Ostao mi je urezan taj dečkić, ali nije u mom romanu postojala priča o njemu – neko me je pitao da li znam šta se desilo s njim; shvatila sam da, ako bih ga sreća, verovatno ga više ne bih prepoznala, prošle su godine i deca brzo rastu. Tad sam se zapitala kako bi izgledao roman koji polazi od ovog deteta – tema vezana za migraciju, za sudbinu dece koja ostaju sama, koju roditelji, na neki način, odlaskom

u inostranstvo na rad, ostavljaju na milost i nemilost. Odjednom su se oko mene pojavile razne priče, pričala mi je mama i kako se deca bez roditelja sama snalaze kod kuće, te sam tako, polako, došla na ideju za roman. U ovom slučaju je bolje da posmatraš iznutra, bilo mi je lakše da zamislim knjigu iz perspektive devojčice, a ne dečaka, iako na početku postoji nekoliko scena u kojima glas pripovedača ne pripada devojčici.

R. G. P.: *U romanu Kinderland junakinja Kristina čuva svoja dva mala brata, jer su roditelji otišli na rad u inostranstvo, i time preuzima ulogu majke. Da li je to slika moldavskog sela, u kome žive samo stari ljudi i deca? Koliko je teško opisati tačno i ubedljivo svet kroz oči i rečima deteta?*

L. K.: Nije teško, objektivno je sto posto nemoguće. U jednom trenutku sam bila u velikom iskušenju da saznam šta misle deca iz Moldavije, čiji su roditelji u inostranstvu, o pitanju migracija. Zamolila sam majku, profesoricu u mom rodnom selu, da predloži deci ovu temu. Već sam radila na romanu i bila sam pomalo uplašena da ću izgubiti iz vida nešto suštinsko. Ali internet je stigao i do našeg sela i većina primljenih „sastava” bili su prepisani odnekud, moglo se ući u trag zajedničkom izvoru. A ostali sastavi bili su previše banalni za moja očekivanja. Nisu imali šta da mi ponude. Deci je bilo žao što su roditelji otišli, ali su pokušali da razumeju da je to jedini način kako bi bolje živeli, da imaju šta da jedu i obuku. Uvidela sam da je „svet viđen očima deteta” mit koji su stvorili veoma dobri pisci, poput Antoana de Sent Egziperija i, da sam uzela u obzir (filološku) obuku, stil, intelektualni nivo

dece čije sam radove pročitala, napisala bih najgori roman na svetu. Rekla sam sebi: zaboravi sve i ostani nasamo sa ova tri deteta. Naravno, pratila sam određenu doslednost epizoda. Lupala sam glavu koje voće sazreva u julu, kada deca idu u vinograd, da li je grožđe još uvek zeleno itd., trebalo je da opišem scene koje neće biti u suprotnosti jedna sa drugom. Bilo je i situacija u mom životu, naizgled sasvim beznačajnih, kada me je impresioniralo ponašanje devojčica koje imitiraju blazirane žene. Jednom sam bila svedok rasprave između učenica u trolejbusu 66 (u Bukureštu). Pričale su o politici i ogovarale svoje kolege kao nezadovoljne penzionerke. Mi, ostali putnici, sa posebnom pažnjom smo slušali i razmenjivali značajne poglede. Neke događaje sam preuzela iz detinjstva, na primer moj mlađi brat je, nakon što je razbio šolju, okrivio mene. A onaj vepar kojeg devojčica sreće na kraju romana, iako deluje fantastično, presekao mi je put u šumi u Štuttgartu. Čak sam mu i pevala i ubedila ga da uopšte nisam jestiva. Osim toga, nisam bila zainteresovana da pišem traktate o migraciji ili eseje, da teoretišem; perspektiva deteta mi je dala slobodu da opišem šta osećam, da istražujem neke udaljene, ali privlačne oblasti (mislim na dečju psihologiju). Odložila sam pisanje romana na nekoliko godina, jer mi se tada činilo apsolutno bitnim da imam decu u svojoj blizini, da posmatram njihovo ponašanje. Želela sam da imam mnogo dece i mislila sam da ću imati vremena da napišem ovakav roman kad moja deca budu velika. Ali, kad sam počela da pišem, oko mene nije bilo dece i ponekad sam zamišljala stegnutog srca da bih više volela da pored sebe imam pravu decu, a ne da ih izmišljam.

R. G. P.: *Istražujete komunističku cenzuru u Rumuniji. Kako je pisati fikciju o cenzuri?*

L. K.: Nikada nisam mislila da ću pisati beletristiku, mislila sam da se ove dve oblasti međusobno isključuju, ali kad se približilo vreme za novu knjigu, osetila sam da je to oblast koju najbolje poznajem, u kojoj se osećam kao riba u vodi. Imala sam toliko materijala da sam ja, koja sam rekla da roman ne treba da ima više od 250 stranica, napisala preko 400 i nisam mogla da se zaustavim, još je bilo mnogo toga da se kaže, čak sam i izbacila neke delove iz knjige, ipak ih je bilo previše, bilo su suvišni. Postoje poglavlja koja sama po sebi imaju potencijal za jednu celu knjigu. Odbrala sam, na primer, samo striktno neophodne podatke o delatnosti Službe za uvoz-izvoz, a tamo ima materijala za više knjiga. Ili postoje veoma zanimljivi odseci o kojima možeš pisati naučne radove ili možeš ići na ovu književnu stranu, koja je za mene, kao književnicu, privlačnija, ali je ipak teže da se staviš u kožu cenzora, nego da urediš neka dokumenta koja postoje u arhivi cenzure. Kad sam otkrila fond cenzure, nisam počela da istražujem baš to (cenzuru), bila sam u punom poletu romantizma (ideološki) i tražila sam književnost u njoj, koja je bila u fiokama. Sanjala sam da otkrijem remek-delo koje su komunisti zabranili i da ga uredim i objavim. Ništa od toga nema u arhivi Komiteta za štampu i štampanje, naravno. Mogla sam da napustim temu, mogla sam da odustanem, palo mi je to na pamet. Nastavila sam dalje iz ambicije, bilo je teško, bilo je opterećujuće (dokumenti se mere u kilometrima, cenzori su pisali enormno, paradoksalno!), na početku ništa nisam razumela i pitala sam se: mogu li ja ovo ili

ne? Ovo je bila oblast gde sam počela od nule i nekako stigla do kraja. Gledala sam te beleške i izveštaje kao tele u šarena vrata. Na početku me je najviše impresioniralo to što ovakvi dokumenti, ma koliko bili važni, nisu izazivali ničije interesovanje. Bila sam prva koja ih je zvanično čitala, kao naučni istraživač (prva koja sam popunjavala obrazac dosijea u arhivi). I to me je u jednom trenutku motivisalo da kažem sebi da će, ako ih i ja ignorišem, ti dokumenti ostati nepročitani i ignorisani još nekoliko decenija.

R. G. P.: *U poređenju sa, recimo, cenzurom u Poljskoj, Čehoslovačkoj ili drugim zemljama iz bivšeg komunističkog bloka, po čemu se razlikovala rumunska cenzura?*

L. K.: Uopšteno govoreći, sistem cenzure u komunističkom bloku ima više sličnosti nego razlike, imajući istu ulogu i strukturu (utvrdila sam da su ga svuda sprovodili sovjetski savetnici, pa je onda razumljivo). U Mađarskoj i u Demokratskoj Republici Nemačkoj nije bilo institucija, kao što je to Glavlit (institucija cenzure u SSSR-u) ili DGPT (u Rumuniji), tamo su takve „službe” bile podređene različitim ministarstvima. U poređenju sa drugim komunističkim zemljama, primetila bih, u slučaju Rumunije, povećanu rigidnost prema političkim promenama. Svuda nakon Staljinove smrti na čelu cenzure su stavljeni novi ljudi, a u Bugarskoj je i sama institucija bila ukinuta. U SSSR-u, u nekoliko godina, promenjeni su šefovi cenzure, neki su bili osuđeni, u godinama velikog terora dvoje je bilo ubijeno. U Rumuniji, Josif Ardeljanu je neumoljivo vodio instituciju od 1951. do 1973. godine, a politička evolucija nije mnogo uticala na aktivnost zapo-

slenih. Institucija cenzure bila je osmišljena da služi interesima partije, da doprinosi održavanju režima (što i sada radi), bila je prilagođena ili se s vremenom prilagođavala na političke posebnosti svake zemlje. Ideja je bila da se sve kontroliše (pod „cenzurom” podrazumevamo ne samo DGPT, već i određene odseke iz Sekuritatea, izdavačkih kuća, službe za štampu, komitete, različita udruženja stvaralaca, itd., a svima koordiniše partija).

Poseban trenutak je bilo takozvano ukiđanje Komiteta za štampu i štampanje 1977. godine, njegove dužnosti su preuzele druge strukture. Takođe primećujemo da je Rumunija uvek imala najneznačajniju aktivnost u samizdat režimu, odnosno vrlo malo publikacija koje su se pojavljivale (ilegalno), izbegavajući državnu kontrolu (cenzuru). Data su razna objašnjenja, ali u odnosu na instituciju cenzure može se reći da – ili se stvaraoci nisu osećali uvređenim intervencijama i zahtevima cenzora (komunistička moć nije bila viđena kao neprijateljska i opresivna da bi je trebalo izbegavati i tajno objavljivati), ili je represija iz prvih godina izazvala toliko jak strah među piscima da se pisci godinama nisu oporavili. Prošla sam kroz ceo fond i ne sećam se da su u DGPT stigli subverzivni tekstovi. Postojali su izolovani slučajevi, postojali su tekstovi prepisani rukom, ali u odnosu na druge zemlje aktivnost samizdata ostaje skromna.

R. G. P.: *Kako je ući u kožu cenzora?*

L. K.: Potencijal za roman (fikciju) o cenzuri je ogroman i mogla sam da odaberem brojne druge načine da napišem roman o cenzuri. Ali sam krenula od lične potrage. Postoje spiskovi uništenih dokumenata, među kojima su i sveske cenzora. Kada

sam po prvi put videla ove liste, pitala sam se kako li izgleda jedna takva sveska i odlučila sam da je tražim, da je pronađem. Ali je nisam našla. Prošle su godine, zaboravila sam na ove dokumente i u jednom trenutku sam razmišljala o temi novog romana i setila sam se sveske. Tako sam došla na ideju da fiktivno rekonstruišem jednu takvu cenzorovu svesku. Svidelo mi se i želela sam da budem u toj veoma teškoj poziciji.

Kada sam počela da ulazim u ovaj lik, stvari više nisu bile toliko jasne, ništa više nije bilo crno-belo. Pokušala sam da zamislim ono što se ne vidi, ono što ne čitaš u dokumentu. Pojavile su se svakakve vrste nijansi. Takođe nisam želela da stvorim suviše jednostavan lik i zato sam ga stavljala u svakakve situacije, iz kojih je morao da se izvuče, nađe rešenje i da se snađe. Mislila sam i o potencijalu priče, ali i o čitaocu danas.

U komunističkoj Rumuniji postojale su bar dve faze cenzure: skoro očigledna cenzura, sa rečima koje su bile zabranjene, sa određenim rečenicama, zabranjenim kontekstima, i druga faza, u kojoj je cenzura ukinuta, ali je i dalje delovala. Kako li je funkcionisala cenzura nakon što je bila ukinuta?

Svaki period – godine neposredno posle rata, pedesete, šezdesete – imao je svoje osobenosti. Prva naredba, prvi zadatak bio je uklanjanje knjiga, druga je imala izgovor da brani državne tajne. Nije postojala jedna institucija cenzure i o hijerarhiji cenzure sam pisala mnogo puta. I zato se ne slažem sa idejom da se cenzura ukinula. Uistinu, ukinuta je jedna od mnogih institucija koje su praktikovale cenzuru. Ali cenzurom su se mnogo bavili i Partija i Sekuritate. Mnogi cenzori bili su pre-

bačeni u Savet za kulturu i socijalističko obrazovanje, gde su nastavili da rade onako kako su radili u Generalnoj direkciji za štampu i štampanje (DGPT), njihova delatnost se uopšte nije promenila. Bila je to prividna operacija, u vreme kad je Nikolaj Čaušesku želeo da se predstavi više demokratski ili buntovnije u zemljama iza gvozdene zavese. Ali za pisce situacija ne samo da se nije promenila, već su neki čak smatrali da je postala teža. Ostala je hijerarhija cenzure, autocenzura je bila jednako jaka osamdesetih godina kao što je bila i sedamdesetih. Pisci su naslućivali šta mogu da pišu a šta ne i nakon što je ova institucija bila ukinuta. Profesija cenzora nije više postojala nakon 1977. godine, ali se višestruka i složena delatnost cenzure nastavila do 1989. godine, pa i kasnije, u drugim oblicima.

R. G. P.: *Recite nam nešto i o drugim knjigama koje ste napisali, a koje, koliko vidim, uključuju više istraživanja?*

L. K.: Samo jedan roman je uključivao istraživanje u primarnom i naučnom smislu – *Cenzorova sveska*. Za druge romane

je prikladniji izraz „dokumentacija”. Čini mi se da je teže napisati istorijski roman zasnovan na stvarnim činjenicama, nego ležati s očima uprtim u tavanicu i sam nešto zamišljati. Ubeđenje da se opiše stvarno, ograničava priču, shvatam da određene scene ne bi bile moguće niti uverljive i onda moram da odustanem od njih. Inače, teme kojima se bavim bile su i biće različite. Ukratko, prvi roman *Negrissimo* govori o pisanju *na crno*, o plagijatu; *Godinu dana u raj* – o trgovini ljudima; *Kinderland* – o napuštenoj deci, posledicama migracije; *Cenzura za početnike* – uvod u obliku monologa o tri oblika cenzure; *Carstvo starih devojaka* – samoća, ludilo i rat; *Cenzorova sveska* – o komunističkoj cenzuri i više od toga; *Kraj puta* – o deportacijama Bukobinaca i opstanka kroz veru; *Bubamara* – o optimističnoj devojci, borcu, u invalidskim kolicima; *Jonesko. Elegije za novog nosoroga* – biografski roman; *Majstor i Makarenko* – o prevaspitavanju i o fenomenu Pitešti, itd. Ova raznolikost i meni pomaže. Jedno je pročitati nešto u nekoj oblasti, a sasvim drugo pisati, uplesti se, osetiti „iznutra”.

*(S rumunskog prevela
Marija Nenadić Žurka)*